
Bie Bart in de rie (deel 2)

Duitsers op de Noordelijke Veluwe
Door F. Stoffels

Noot redactie: Het eerste gedeelte van dit artikel kunt u terug vinden in De Mothoek 2006-2 (22e jaargang).

ongemerkt autochtoon

Gerrigje stierf in 1779, tijdens de smartelijke rode-loop-uitbraak die het dorp Nunspeet toen teisterde. Philip zelf stierf in 1783 te Nunspeet-Dorp.

Hun twee kinderen waren Jan 'Philipsen Borghart' (1753-na 1783) en Albertus (Albert) Filipsen (Philipsen, Philippussen) Burghart, wiens roepnaam 'Bart' was.

Bart, geboren in 1756, werd een bekende dorpsfiguur in Nunspeet, die "een vermaarde herberg" (Van Heerde) dreef. In 1786 trouwde hij met Willempje Harmsen. Hun kinderen werden: Harmen (1787), Garritje (1789), Gerritje Philipsen (!) Burghart (1790), Harmen (1793), Jochem (1796), en Jochem Burghart (1797; in 1816 en 1817 genoemd als smidsknecht in de 'Ambtslasten').

Van 1812 tot en met 1817 woonde Bart als daghuurder in één huis met Jan Altelaar. Jan was gehuwd met Gerritje Philipsen Burghart. Die was kennelijk omstreeks 1815 gestorven, en Jan hertrouwde. Bart ging met Jan mee toen de laatste in 1817 een zoontje ging aangeven op het gemeentehuis.

Ten besluite laat ik een alleraardigst verhaal over Bart volgen, zoals te vinden is in 'Onder de clockenslach van Nunspeet', geschreven door H. van Heerde, op bladzijde 44 (eerste druk 1954, tweede 1974). Er blijkt uit dat ook de tweede generatie geruisloos in een inheems Nunspeets geslacht was veranderd.

'bie Bart in de rie'

"Even vóór de hoek Dorpsstraat-Stationslaan stond (...) een woning, die in 1664 door de snijder Meester Henrick Henricksen werd bewoond. Omstreeks 1810 diende de helft van dit huis (nu Dorpsstraat 53 en 55) als herberg voor doortrekkende reizigers, die vooral na de aanleg van de Zuiderzeestraatweg nogal druk werd bezocht. Toen men de waard, Bart Philipsen, eens vroeg: 'Maar Bart, waar berg je toch al die gasten?', gaf deze ten antwoord: 'Ik legge wat stro op de grond en dan mar bie Bart in de rie'. Bart kan niet hebben vermoed, dat hij op dat ogenblik een plaatselijke spreekwijze in het leven riep, die hem meer dan een eeuw zou overleven. Als oude Nunspeters b.v. wat veel bezoek tegelijk ontvangen en men daartoe de kring van stoelen wat wijder heeft gemaakt, kan het ook nu nog wel voorkomen, dat men uitnodigend tegen de gasten zegt: 'Kom noen mar bie Bart in de rie'."

Johann Arnold Wernborn (1755-na 1792)

Een volgend drietal Duitsers komt uit een en hetzelfde plaatsje: Groß-Rechtenbach, of Groß-Rechenbach, dat ik overigens maar niet op de kaart kan terugvinden. De drie heren heten Johan Arnold Wernborn, Johannes en Kars de Lange.

Johan Arnold Wernborn (Warnborn) - z'n roepnaam was Aart - werd volgens een enigszins onbetrouwbare opgave uit omstreeks 1811 (de Burgerlijst van Doornspijk) geboren op 20 december 1755. Hij was kleermaker: ook een kenmerkend beroep van 'Duitsers' in de Nederlanden.

In 1786 trouwde Wernborn in Doornspijk met Jennigjen Willems. Nadien ging Johan Arnold nog even naar huis, want op '2 Zeptember' 1789 bracht hij uit 'Gros(r)ichtenbach' zijn kerkelijke attestatie mee, opgemaakt door de lutherse predikant ter plaatse. Dat had hij snel gedaan, want op 23 augustus had hij nog de doop van zijn dochter Mari in Doornspijk bijgewoond.

Zijn kinderen waren Marri (1787), Mari Wernborn (1789) en Wilmtjen (1792). Mari

Wernborn trad in 1832 in de nieuwe kerk van Doornspijk in de echt met Giesbert van Putten.

Johann Lange (±1740-±1818)

Twee gebroeders waren wellicht Johannes (Jan, Johan) Lang, later uitsluitend: De Lange, en Kars (de) Lange, beiden uit Groß-Rechtenbach. Zonder twijfel waren ze net als Johan Arnold Wernborn luthers. Wellicht heetten ze, nog in Duitsland, 'Lange'. Dit is een bekende Duitse familienaam.

Johannes de Lange zal ouder dan Wernborn geweest zijn, en ook ouder dan zijn broer (?) Kars. Hij zal in de buurt van 1740 zijn geboren.

Omstreeks 1770 spoelde hij in Nunspeet aan. Hier sloeg hij een jongedame aan de (winkel-)haak, wier vader eertijds uit Brummen was gekomen: Aaltje Gerrits Winkel(s). Johannes en Aaltje trouwden in Nunspeet op 9 januari 1774. Hun kinderen: Metje (al gedoopt in februari 1774!), Fennigje (1778) en Garritje (1783).

Jan staat van 1812 tot en met 1817 in de 'Ambtslasten' van Nunspeet vermeld als kleermaker. Samen met (ongetwijfeld een vriend) August Friederich Lodewijk Sowell (zie onder) deed Johannes 'beleijdenis' op 25 september 1780 in Nunspeet. Ook in 1794 staan beiden broederlijk bijeen op een kerkelijke lidmatenlijst. De twee wonen in Nunspeet-Dorp. Kort na 1817 is Johannes overleden.

Kars Lange (±1760-na 1804)

Wellicht een broer van Johannes was Kars (Cars, Kees) (de) (van) Lang(e)(n), ook afkomstig uit Groß-Rechtenbach. Hij streek neer in Harderwijk. Van hieruit ging hij op 2 januari 1786 te Hierden in ondertrouw met Hendrina (Hendrijntjen) Teunis van Asselt. Die werd in 1759 te Harderwijk geboren als dochter van Anthonij van Asselt en Dirkje Davids Smit.

Mogelijk waren er nog meer 'Langen' uit Duitsland in de omgeving aanwezig: in 1777 trouwt in Hierden Arnoldus Lange uit Harderwijk met Aartje Foppen, en in 1784 in Hierden een Berend van Lange uit Amsterdam.

De kinderen van Kars en Hendrijntjen werden gedoopt in Harderwijk: Anthonij Arnoldus (1786), Martinus (1787), Antonie Arnoldus (1789), David (1791) en Dirkje (1792). Hierna volgden nog Johannes (1793), Dirkje (1794), Maria Catharina (1796), Antonia (1798), Antonie (1799), Maria Catharina (1801), Dirkjen (1802) en Hendrikus (1804), dertien in't geheel! Maar, zo te horen, stierf het merendeel een jonge dood.

Het gezin woonde aan de Vrouwenstraat, de Bruggestraat en de Hammetjes Put in Harderwijk. In de volkstelling van Harderwijk 1829/1830 vind ik alleen zoon Martinus nog terug, als schipper met een gezin aan de Grote Haverstraat.

August Friederich Ludwig So(u)weil (±1750-?)

Ik noemde hem al even, de wel zeer Duits klinkende August Friederich Ludwig Sowell (Souweil). Meer dan alle voorgaanden leek hij ook aan Duitse gewoonten vast te houden, en zich ook met wat meer nadruk als 'Duitser' te presenteren. Wellicht werd dit vergemakkelijkt doordat hij in Nunspeet tot de hogere kringen hoorde, waar assimilatie mogelijk minder dwingend was.

Lodewijk, of Ludwig, zoals hij werd genoemd, kwam uit 'Wohleshausen' in het 'Stift Hildesheim'. Hildesheim is een oude en historisch rijke (roomse) stad bij Hannover. 'Wohleshausen' kan ik niet thuisbrengen; het dichtst in de buurt komt Wöhle, tien kilometer ten oosten van Hildesheim.

In 1776 liet Lodewijk zich te Nunspeet in de echt verbinden met een te Nunspeet woonachtig meisje uit Zutphen: Maria van Bronkhorst, de dochter van een schoolmeester (zie 'Veluwse Geslachten', 1992, bladzij 75). Eerst woonde zij in Arnhem en Amsterdam. Van hieruit kwam ze in 1772 te Nunspeet aan. Hier stierf ze in 1819. Lodewijk woonde in Nunspeet-Dorp (1794).

De kinderen werden: Geertruyt Elisabeth Agnieta (1777), Bernardus (1780), Fransz

(1782), Jacob Lodewijk Sowel (1783, deed in 1823 belijdenis in Hierden), Christina Lodewijks Souweil (1787-1867) en Maria (Marytje, 1792).

Zion en Hendriksen

Op 5 april 1778 trouwde nog een Duitser in Nunspeet. Hij kwam uit 'Altenbeygeling', waarschijnlijk Altenbeichlingen, een plaatsje in Thüringen, en heette Johan Friederich Zion (Sions, Zyon, Zyons, Zoon). Zijn roepnaam was Friederich-Frederich-Frederi(c)k. Friederichs bruid werd Jacobje Hendriks. Friederich woonde in Nunspeet-Dorp (1779, 1794). Hier stierf zijn vrouw in 1801. Nadien verneem ik taal noch teken van hem. Hierbij gingen alle drie kinderen nog eens vroeg dood: Jan (1779-1779), Jan (1783-1784) en nóg een Jan (1792-1794).

Een échte tijdgenoot van dezelfde generatie als mijn voorvader Henderik Stoffelsen was Dirk Hendriksen. Ook hij werd omtrent 1700-1710 geboren, in het stadje Weseke in 'Munsterland'. Het ligt in Westfalen, achter Winterswijk en ten noorden van Borken. Dirk vestigde zich in Hierden en trouwde vanuit dit boerendorp in Nunspeet. Zijn bruid was Weijmpje Everts, geboren te Nunspeet en wonend te Hulshorst. Het stel trouwde in 1732. Mogelijk werd Weijmtje in 1699 als dochter van Evert Hendriksen en Aaltje Hannissen Schuurman naar het doopvont gedragen. Helaas gaat ons paar hierna in rook op.

Altenbeichlingen, met een 'Hollandse' molen, de 'Turmholländer'

Peter Georg Hesse

Mijn laatste Nederlandganger in dit bestek is Peter (Peeter) George Hesse, wat overeenkomt met de Duitse familienaam Heß en Hesse. Hij kwam uit 'Brekerveld', Breckerfeld bij Arnsberg, een stadje aan de Empe in Westfalen. Hier zal hij pakweg tussen 1730 en 1735 aan zijn ouders ontsproten zijn.

Ook hij leefde metterwoon in Hierden, en ging hier in mei 1759 in ondertrouw met Marija Smeenk, een meisje dat in Harderwijk huisde. Waarschijnlijk kregen ze maar één kind, een zoon Johannes Christophel, in 1760 gedoopt te Harderwijk.

Voor de rest alleen verwarring.

In 1772, te Hierden, deed een Peter de Hesse belijdenis, in 1775 een Peter Hes, en in 1795 een Peter de Hessen. En in Harderwijk trof ik een Peter Hessen aan, die eigenaar was van twee panden, aan de Smeepoortstraat en aan de Vijhestraat (Pomp- en Putregister 1760-1850).

De Jacobuskerk in Breckerfeld.